

EGY ISMERETLEN BERZSENYI-ÓDA?

Érdeklődéssel olvastam Takáts Gyula, kiváló költőnk írását a Kortársban, valamint a Berzsenyi- évfordulóra írt könyvében.¹ De már az első olvasásra lehetetlennek látszott előttem a versnek Berzsenyitől való származtatása. Azért e tanulmányt azonnal megírtam, de sok elfoglaltságom miatt még nem tudtam végső formába önteni. Az Irodalomtörténet 1978. 562. oldalán megjelent felhívás nyomán adom közre a következőket.

Körülmények, amelyek a felfedező véleményét erősíteni látszanak

Takáts Gyula már ifjúkorától kezdve kiváló ismerője Berzsenyi költészetének²; ebben az esetben is „berzsenyies” vonásokat vélt felfedezni a versben. Ezt a véleményt erősítette, hogy az ismeretlen költő somogyi, és tárgyi vonatkozásai is arra utalnak, hogy Somssich Pongrácz idejében Somogyban élt.

Berzsenyinek a Somssich-családdal szívélyes kapcsolatai voltak, de inkább Somssich Miklóssal mint Pongrázczal. (Az utóbbira írásbeli dokumentum nincs.)

A költő Somssich Miklósról 1814-ben így ír: „Somssichot látni és hallani gyönyörűség.”³ Ehhez az ismeretséghez azonban egy nagyon kellemetlen emlék is tapad: Somssich Miklós volt az, aki a mit sem sejtő költőnek 1817-ben Kölcsey bírálatát megmutatta.⁴

De hiszen a vers Somssich *Pongráczhoz* szól.

¹ Kortárs 1971. okt. 1608. skk. valamint lenyomata 1976, ismeretve It 1978/2. f. 161.

² Vasi Szemle 1938. 147 skk.

³ *Összes művei* 1956-os kiad. 572.

⁴ Uo. 587.

Az óda hőse 1826-tól 1830-ig volt somogyi alispán.⁵ A költő fiát, Berzsényi Farkast 1828-ban választották szolgabíróvá, s nyilvánvaló, hogy ehhez bizonyos alispáni „segédlet”, jóakarát is kellett. Sőt tanúnk is van rá Döbrentei Gábor személyében,⁶ akinek maga az alispán beszélt el, hogy a költő fiát „pártfogolta”.⁷ A másik Berzsényi Antal ügye, aki 1828-ban, 22 éves korában katonának állt.⁸ A vármegye a költő kérelmét (fia hazabocsátása érdekében) pártolólág küldötte fel a Helytartó Tanácshoz, amit nyilván Somssich Pongrácznak kellett jóváhagyni; bár az előterjesztést egy Bogyay nevű főszolgabíró készítette el.⁹ Ez utóbbi körülményt Takáts is említi (Bogyay nélkül). De meg kell jegyezni természetesen, hogy mindez nemcsak Somssich pártfogásával történt. A költő iránti tisztelet általános volt a megyében, s így nem volt nehéz ezekben az ügyekben javára döntené.¹⁰ (Antal hazaengedése különben nagyon is elhúzódott. A vonatkozó rendelkezések értelmében az *önként* beállott katonát el kellett bocsátani a katonaság kötelékéből, ha ezt *gazdasági okok* szükségessé tették.¹¹ Így szabadult költőnk is 1793-ban!¹² Antal „szabadulásához” azonban *három* év kellett.¹³ Tehát a megye közbenjárása nem volt nagyon hathatós.) Mindkét körülmény nem annyira Somssich Pongrácznak egyéni iniciatívájából adódott, mint inkább a somogyi rendek „kollektív” rokonszenve nyilvánult meg itt is a költő iránt. (Farkas és Antal ügyében.)

Még egy eseményre kellene gondolni. Somssich Pongrácz 1830-ban lett a Magyar Tudományos Akadémia igazgatóságának tagja.¹⁴ Talán része volt költőnk *akadémiai taggá* választásában? Tudomásunk szerint azonban ez a választás Széchenyi és Döbrentei „suggallatára” történt.¹⁵ Somssich 1830 nov. 7-én lett igazgatósági tag, amikor költőnk már megválasztották. Tehát a választás „előkészítésében” nem igen lehetett szerepe.

⁵ Szinnyei József: *Magyar írók élete* címszó.

⁶ *Döbrentei életrajzi jegyzete kiadása* Előszó XXV.

⁷ Uo. i. h.

⁸ Monográfiám 1966. 136. 362.

⁹ Kanyar József: *Berzsényi és Somogy megye* Kaposvár 1956. 7.

¹⁰ *Berzsényi Emlékkönyv*. Kaposvár és Szombathely 1976. 487–488.

¹¹ Uo. 59.

¹² Uo. 60.

¹³ 1831-ben szabadult. *Emlékkönyv*. 488.

¹⁴ Szinnyei i. cikk címszó.

¹⁵ L. monogr. 367. skk.

1833-ból datálódik egy eddig kiadatlan levél, amely szerint Berzsenyi László azt írja Pozsonyból, hogy „ebédje Somssichnál legyen”.¹⁶ Ez azonban nem Somssich *Pongrácz*, hanem *Miklós* volt, mert ő a megye országgyűlési követe az 1832–36-iki országgyűlésen.

Látjuk tehát, hogy olyan szálak is vannak a költő és a Somssich család között, amelyeket Takáts vagy nem, vagy csak részben említ. Ezek a kapcsolatok azonban nem túlságosan meggyőzőek a vers keletkezése szempontjából. Már csak azért sem, mert „családi” okból Berzsenyi egyetlen ódát sem írt, a Somssichokhoz pedig csupán „családi” szálak vezetnek, – kivéve Somssich Pongrácz búcsúját 1830-ban.¹⁷ A megye gyűlésén kétségkívül költőnk is részt vett, amikor a volt alispánt mint a király által kinevezett alnádort köszöntötték.¹⁸ Kérdés azonban, hogy az elég indítóok volt-e (az előbb említettekkel együtt) az óda megírására és főleg az óda „minősége” megüti-e azt a mértéket, amely Berzsenyi ódáit jellemzi?

*Életrajzi, lélektani, kiadástörténeti nehézségek
Berzsenyi „szerzősége” körül a verssel kapcsolatban*

Az bizonyos, hogy ez a kaposvári búcsúztató ünnepség nagyon őszinte, meleg volt, s a beszédek egyes részletei költői emelkedettséget mutatnak.¹⁹ Pl. Sárközy Alberté, amikor Somssich erényeit dicséri:²⁰ a szelídséget, barátságot, „hazafiúi indulatot”, s ezt mondja:

„Ebből lesz az *egyetértés*, azon egyesült akarat, mely az emberi gyarlóságot a 'porból felemeli, a' legkisebb dolgot a 'legnagyobb érdeművé változtatja, mely a' népeket, országokat boldogságra, hatalomra juttatja.” Majd másutt: (Somssich) „Új ösztönt adott a 'serénykedőknek, oktatta gyámolította a' gyengélkedőket, útba hozta az eltántorodottakat.” Somssich „*erkölcsi érdeme fénylik*” cselekedeteiben, mikor „bátorította a 'csüggedőket, felemelte az elesetteket, vigasztalja az ügyefogyottakat.” S érdemeiért „imádott Nádorunk” „*őrszeme*” alnádornak emelte ki stb.²¹

¹⁶ Másolata birtokomban.

¹⁷ L. Búcsúvételek *Ns. Sárdi Somssich Pongrácz Első Alispányjoktól a Somogy Vármegyei Karoknak és Rendeknek* Pest. 1830.

¹⁸ Uo. 15–23.

¹⁹ Különösen 16–19.

²⁰ Már az Előszó is „Szép Tudományú”-nak nevezi.

²¹ Uo. 16–19.

Kétségtelen tehát, hogy ezekből a beszédekből van valami anyag az óda tartalmában.²² Berzsenyi nyilván a Teleki-óda keletkezésekor is részt vett az ünnepeken és hallotta a beszédeket.²³ De ezeknek a Teleki-ódában nyoma sincs. Csak a „nagy benyomás” bizonyult maradványnak. Tehát itt sem bizonyít egyes fordulatok egyezése. Ezeket a szavakat más is hallhatta, mást is fellelkesíthetett ez a szép és megható ünnepély.

De tán a *közügy* indíthatta ódára a költőt Somssich Pongrácz ünneplésével kapcsolatban? Hiszen már két főispánt: Széchenyi Ferencet és Teleki Lászlót ódában ünnepelt. Miért ne ünnepelhetne egy alispánt is? Csakhogy Széchenyi Ferencben a Nemzeti Múzeum alapítóját dicsőítette, Teleki László pedig oly nyilvános megbecsülésben részesítette őt költészetéért, amit nem volt szabad viszonzatlanul hagynia. Ezenkívül akkor 1812-t írunk, most 1830-at, amikor már csak *igen nagy tárgyak* emelik ki Berzsenyit költői magányából: Széchenyi István vagy a magyarság „esztétikai nevelése”, az antik szépség világa. – Aki olvasta Somssich Pongrácz beszédeit,²⁴ tisztában lehet azzal, hogy egy nagy műveltségű, az udvar és a rendek nyelvén nagyon értő, kiváló adminisztrátorral vagy alispánnal áll szemben, de működése tartósan országos jelentőségűvé nem vált, még négy évig tartó alnádorsága alatt sem. Tehát elsősorban *somogyi szempontból* vált jelentőssé alnádori előléptetése, a somogyi érdekek védelme és előmozdítása céljából. S Berzsenyi *nem volt* abban az értelemben *lokálpatrióta*, hogy ez számára valaha is költői, ódai motívummá vált volna. Ő költői indítékait mindig a nagy eszmei összefüggésekben kereste.

Vagy talán *Sárközy István* kérte fel őt az óda megírására, mint a vers felfedezője feltételezi?²⁵ Azonban Berzsenyi Sárközyvel sohasem volt oly szoros baráti kapcsolatban, ami ezt a kérést indokolta volna.²⁶ Már 1817 előtt sem tudnak igazán „összemelegedni”, mert Sárközy „furcsa különcnek” tartotta Berzsenyit.²⁷ 1817 után pedig költőnk nemcsak Kazinczytól idegenedett el – a Kölcsey-perben tanúsított magatartása miatt – hanem mindenkitől, aki Kazinczy barátaihoz tartozott, s így

²² Ezt részletezi Takáts Gyula *Egy ismeretlen Berzsenyi-óda* c. cikkében i. h. 1608–9.

²³ L. Takáts i. cikke uo.

²⁴ L. az ekkor tartott Somssich-beszédet, valamint a „*Mélt. Sárdi Somssich Pongrácz úrnak Tek. és Ns. Baranya Vármegye Főispányjának beiktatása alkalmából tartott beszédek*” Buda. 1836.

²⁵ Takáts id. cikk 1610.

²⁶ L. *Emlékkönyv: A Sárközy-epizód* 328 skk.

²⁷ Uo. 7.

természetesen Sárközytól is. Az utóbbi 1820-ban említi a költő nevét utoljára,²⁸ azzal, hogy „mint hírlík, Sopronba tette át a lakását.” Tehát ilyen kérést Sárközy meg sem kockáztathatott, mert a költő úgysis visszautasította volna.

Ezenkívül, hogy Berzsenyi egy verset *külön füzetben kinyomatott volna* Somssich tiszteletére²⁹ (és pedig név nélkül), az a költő magatartásának ismeretében – el sem képzelhető. Ez már olyan „stréberség” lett volna, amitől egész életében iszonyodott. Különben is annyira büszke volt a nevére, hogy leveleit, commissióit, könyveit sem írta alá másképpen, mint teljes nevével: hogy jelenhetett volna meg egy költeménye – névtelenül?³⁰

És az is elképzelhetetlen, hogy Döbrentei, akivel meghitt barátságban volt, akire rábízta munkái kiadását, akivel bizalmasan együtt volt hosszabb ideig 1832-ben, 1834-ben és 1835-ben:³¹ ne szerzett volna tudomást költő-barátja e költeményéről és ne sorolta volna e verset Berzsenyi ódái közé 1842-i kiadásában! És különösen, ha Somssich Pongráczról volt szó benne, aki (Döbrentei ismerőse) alnádor, később Baranya megyei főispán-adminisztrátor, majd kir. államtanácsos lett?³²

E sorok írója négy éven át (1936–40) foglalkozott a költő niklai hagyatékával és azokkal a kéziratokkal, amelyeket a Bánóczy-levéltár tartalmazott Berzsenyi László hagyatékából. Ott sem volt semmi nyoma a Somssich-óda kéziratának, habár egy sor ismeretlen verskézirat került elő.³³ (Szerencse, hogy mindezt kiadtam az 1936-i akadémiai kiadásban, mert 1944-ben minden elpusztult.)³⁴ Tehát, ha mégis előkerülne valami, akkor ez már talán csak a *kiadott anyag* valamelyik eredeti kézirata lehetne.³⁵ Mint ahogy 1936 óta csak jelentéktelen apróságok kerültek napvilágra, kivéve a Festetics-levéltár „Felírását” és Kanyar József, valamint Sólyom Jenő „Berzsenyi-kölcsönkönyvjegyzékét”.

²⁸ Uo. 9.

²⁹ Takáts Gyula idézi a költemény teljes címét, amelyet ő röviden „Somssich-ódanak” nevez a ritka nyomtatvány alapján, amelyen a szerző neve helyett „egy hála-adó híve” áll.

³⁰ Éppen most bukkant fel Vas megyében több régi könyv „Ber'senyi” tulajdonosi névbeírással, de nem Berzsenyi Dániel írásával.

³¹ *Döbrentei életrajzi jegyzete* Előszó befejezése Minden Munkái 1842. kiad. LVII.

³² L. az öt ünneplő beszédek az 1836-i i. kiad.-ban.

³³ L. az 1936. akad. kiad. jegyzeteit. (387. skk.)

³⁴ *A niklai Berzsenyi-Múzeumban csupán akadémiai fotókópiák vannak (A Kazinczy-hagyatékából.)*

³⁵ L. akad. kiad. (309 skk.)

És végül ebben a vonatkozásban nem szabad elfeledkeznünk arról, hogy bármennyire szokássá vált, (helytelen szokássá), Berzsenyi 1817 utáni költészetének lebecstülése, kétségtelen, hogy továbbra is érintetlen maradt költőnk *magasrendű művészi igénye*. Ennek következtében az 1817 utáni Berzsenyi-versek is *magasan fölötté állnak mindannak*, amiket kortársak az általa megénekelte költői témákkal kapcsolatban írtak.

Már pedig a „Somssich-óda” e magas igényeknek nem felel meg.

*A vers szövegvizsgálata a költői alkat és a stílus
szempontjából*

Hol találunk ebben az ódában *általában* (a részletekkel később foglalkozunk) valamit is Berzsenyi lángoló szenvedélyéből, hatalmas képzeletéből, fenség iránti érzékéből, sajátos zeneiségéből, egyszóval *eredetiségéből*? Sehol sem találkozunk valójában e versben Berzsenyi költészetének lényegével: az erővel, a megrázó megrendüléssel, amely az ezidőben írt Mailáth-ódában és az utolsó niklai költeményben: „Az igazi poézis dicséreté”-ben is érezhető. (Az utóbbit helytelenül nevezték el együttes erővel Döbrentei és Toldy „A poézis hajdan és most”-nak, mert a versnek eredetileg *címe nem volt*, s a rossz cím miatt a tartalmat is félreértették.)³⁶ –

De vizsgáljuk a Somssich-óda versszakait egyenként.^{36a}

Dicső az égnek tetszeni érdemért.

Dicső babérből hordani homlokán

A 'honfiak' hála-kezőkkel

Font koszorút: ez olympi létel!

A magas eszmei tartalom jellemző a Berzsenyi-ódákra, de az sohasem hat *közhelyként*, hanem kifejezésében fenséges, és rendszerint fontos szerkezeti szerepe is van a költemény közepén vagy végén. Berzsenyi sohasem kezd ódát *közhely-szentséccel*, hanem úgy, hogy már az első versszak sajátos, eredeti intonálásával érezteti az óda hangulatát. Ennek az ódának éppen kezdő verszaka a vers leggyengébb része. Ilyen iskolás fordulattal nem kezdhette Berzsenyi a verset: hiszen mindenkinek eszébe juttatta volna az iskolában bemagolt horatiusi „dulce et decorum”-ot ami nem illik költőnk magasrendű művészetéhez. És

³⁶ L. *Újabb Berzsenyi-tanulmányok* c. kötetünket Bp. 1971. 133–138.

^{36a} A Takáts által közzétett szöveg: Kortárs 1971. 1608. skk.

különösen ezzel a latinos szerkezettel, amely *magyartalanul* hat! – Mindnyájan érezzük a „nyelvi épség” (igazi Berzsényi-sajátosság) hiányát a mondat szerkezetében: hiányzik a „homlokán” mellől az értelmet adó birtokos jelző. (Kinek a homlokán?) Ennek hiányában értelmetlenné válik a mondat, ami Berzsényinél elképzelhetetlen. *Hála-kezőkkel* kifecamult szörnyeteg-összetétel. *Létel*: lényeg-értelemben (de nem lét-et jelentve) előfordul ugyan Berzsényinél, de nem ódai nyelvben. Itt különben is „sütés”, hogy egy szótaggal több legyen. – A „dicső” *mondatként*, verbum nélküli használata elképzelhetetlen költőnkénél, aki üldözte a verbumtalan mondatokat. (L. a „Jegyváltó” kritikáját *PM* 60) – Az egész első versszak köszöntőbeszéd dagályos-retorikus áradozása, nem pedig Berzsényi-féle ódai hangulat kifejezése A „hamis fentésg” Berzsényi által meghatározott minden kritériumát megtalálhatjuk benne. A kor megyei retorikája szülte,³⁷ de nem egy nagy költő írta.

Két év alig múlt, hogy zokogott vala
Érzelmek¹ árjátói az ezüsthajú
Öreg, Somogy tolmácsa, s ismét
Fényleni látjuk egünk Tebenned.

Két hízeltő mozzanat is van e versszakban: az alnádori (1830) és a kir. személynöki kinevezés (1832), amellyel Somssich végeredményben az országgyűlés elnöki tisztségét töltötte be.³⁸ Tehát voltaképpen *nem tettei miatt* hanem *karrierje* emelkedése szempontjából dicsőíti a költő a hőst. Ez inkább tisztviselői, mint költői szemlélet. Mintegy figyelmezteti Somssichot, hogy ne feledkezzék el Somogyról. – Annak valószínűtlenségét, hogy Berzsényi lelkesedett volna Sárközyért, már indokoltuk. Még feltűnőbb, hogy Sárközyt „ezüsthajú öregnek” tünteti fel a névtelen költő. Ez feltétlenül a szerző fiatalabb korára vall. Csak ifjak (és esetleg ifjú tisztviselők) szokták ilyen megkülönböztető jelzővel említeni az öregséget: ez sehogysem illett volna az 56 éves Berzsényihez. E sorok írója is olvasta Sárközy István beszédét. Semmi különös nincs benne, ami a költőt is meghatotta volna.³⁹ Lehet, hogy Sárközy meghatott volt, hiszen búcsúbeszédet mondott. De a többiek beszéde, bizony, jobb és tartalmasabb volt: tehát Sárközy kiemelése célzatos, mint főtisztviselőé. – A két év konkrét időmegjelölés is kicsinyes: a Berzsényi-ódákban idő és tér csak *nagy arányaiban* bontakozhatik ki. – Hogy Sárközy Somogy tolmácsa volt (de nem az egyedüli), az talán

³⁷ L. i. nyomtatvány 16. skk.

³⁸ Révai Lexikon címszó.

³⁹ I. nyomtatv. 16.

fontos megyei szempontból, de nem segíti elő az óda nagyvonalúságát. – Az utolsó sor szép szóvirág, de inkább szónokias, mint költői hatást keltő fordulat.

De nézzük a harmadik versszakot:

Pestnek világítsz! Onnan is el-löveld
Ránk, amitől a 'honnei szerencse függ:
A 'szent Egyértést, párosítva
Szép tudomány eránti kedvel.

Pest és Somogy ismét *vidéki* viszonylat, megyei szemlélet „alulról-felfelé.” A téma lokálpatrióta felfogást tükröz. A legerberszenyietlenebb szó itt az *Egyértés*, ami nyilván szintén „sütés”, a szótagszámok miatt. Olyan erőszakolt újítás és rövidítés ez, amely nagyon távol állott költőinktől. Az „egyértés” forrásait különben Sárközy Albert előbb idézett beszédében sokkal jobban és mélyebben határozza meg, mint a versszak sovány mondanivalója, az utolsó sor semmitmondó, erőtlen befejezésével. – Az ódai *nagyítás* sem sikerült: a *Pestnek világítsz!*: egyáltalán nem fejezi ki a kir. personalis méltóságát, hiszen mint az országgyűlés elnöke, nemcsak Pestnek világított, hanem jelentősége ennél jóval nagyobb volt. – Berzsényi, aki annyira vigyázott a „mellék-ideákra”,⁴⁰ a „világít” kifejezést nem használta volna, mert az utcai lámpákra emlékeztet, különösen pesti viszonylatban. – Ez tehát alulmarad a tárgyon, viszont az *el-löveld* (puskagolyó!) megint annyira erőszakolt és költőietlen, hogy szintén nem származhatik Berzsényi ép nyelvérzékéből. Csak a nap tud sugarakat „lővelni”, amivel a pesti „világítás” ismét nem fér össze. Szóval a motívum sehogy sem tud a költő képzeletében valódi képpé válni, holott Berzsényinél „mindenütt, nem mondva, hanem festve van a gondolat.”^{40a} – Azt kell tehát mondanunk, hogy ebben a versszakban semmi igazi lendület nincs. Csupa próza!

Ugyanígy a negyedikben sem:

Embert nevelsz, bölcs, házi körök neved
Hálával áldják, 's lángeszed a 'Haza
Tekinté, így Nagy Nádorunk is
Méltata, hogy segedelme lennél.

⁴⁰ *Prózai Munkái* Kaposvár 1942, 113.

^{40a} Uo. 145.

Ennek a versszaknak a kaposvári gimnázium megalapítását kellene dicsőítenie⁴¹ („Embert nevelsz”), de mily szegényesen, távlatlanul hangzik mindez! Az „embert nevelsz”: inkább tanítóra illik, mint alispánra. A „lángész” megjelölés *egyedül* szomorkodik, nincs átmenet vagy méltó előzmény, amely indokolná. Így csupán „ráfogásnak” tűnik. – „Méltata, hogy segedelme lennél”: ismét erőtlen próza. Ilyesféle fordulat a köszöntő beszédekben is előfordul, de mily távol áll az *ó dai szemlélet a köszöntői hódolattól!*

A következő versszak emlékeztet a Teleki-óda egyik fordulatára, vagyis arra, mintha a költő óhajtása a „tunguz” nép felemelésére Somssichnál már valósággá lett volna:⁴²

Lám, a 'vad erdőt már Mike városa'
 Polgári lakják, 's a' berek és mocsár'
 Helyén az Isten háza fénylik –
 Zálogi ritka karakterednek!

Ez a versszak Somssich utépítési programját dicséri, amiről a beszédek is megemlékeznek. Tény, hogy Mike környékén a jobbágyok nagy, nehéz munkával erdőt irtottak, mocsarat száritottak s lelki üdvösségükért plébániatemplomot is építettek. De azért Mikét Berzsenyi *sohasem nevezte volna városnak, százhusz* lakójával: hiszen költőnkél a Város képzetéhez oly nagyszerű képek asszociálódnak, mint Buda, Pest, Bécs, Sopron.⁴³ Ez tehát ódai nagyítás akarna lenni – de nem Berzsenyi – módra. Aki a verset írta, ismerte Somssich működésének „protokolláris” tényeit, mint minden akkori megyei tisztségviselő. – A legszörnyűbb a versszak befejezése: a „ritka karakter”. Pedagóguspróza, nem ódai nyelv. Berzsenyi ilyet ódában sohasem írt volna le. Ismét a képekben dúskálkodó költői képzelet teljes hiányát mutatja. – A templomot költőnk sohasem helyettesítette az Isten háza szóval, még a szentegyházat is úgy csempészte bele Döbrentei az ő szövegeibe.⁴⁴ Az egész versszak asszociációk nélküli tényfelsorolás.

Szerintünk az utolsó versszak, melynek felfedezője igen nagy jelentőséget tulajdonít,⁴⁵ *leginkább bizonyítja*, hogy nem Berzsenyi-versről van szó, ha ugyan már az eddigiek nem igazolták ezt.

⁴¹ A gimnázium alapítása szerepel Somssich Pongrácz beszédében is, de szerényen a rendekre hárítja az érdemet, hivatkozva adományaikra. (I. nyomt. 9–15.)

⁴² Takáts i. m. 1610.

⁴³ Akad. kiad. (1936) jegyzetei 387 skk.

⁴⁴ Döbrentei kiad. I. 321.

⁴⁵ I. tanulm. 1611.

Menj, menj, Hazánknak jó magokat vető
 Hős társaidal, mert ez az időnek ily
 Vezére kell, mert a 'jövendő't
 A 'mai tartja varázscsomóban.

Ez – helyesen – Takátsot a Teleki-óda befejezésére emlékezteti.^{4 5 a}
 De a Teleki-óda *fenséges szózatára* maga a természet is megrendül és engedelmeskedik, mert mintegy isteni erő jelenlétét érzi. Itt ugyanaz a fordulat csupán hajlongó, *alázatos*-prédikatori biztatás, nem fenséges szózat, mint Berzsenyinél. Méghozzá ismét közhellyel okoskodó prózában végződik: a kétszeri *mert, mert* kötőszó meg végleg elosztat minden illúziót a versnek Berzsenyihez tartozásáról. Szónoki, de nem költői logika. Tipikus próza. A kétszeres *Menj, menj* Berzsenyi-utánzat. A költő ismerte a Teleki-ódát, de ez a költő *nem* Berzsenyi volt. – A *vezére* kell: ismét „sütés”, de oly németes fordulattal, mint az első versszakban a „homlokán”, vagy ennek a versszaknak szerencsétlen összetétele a „varázscsomó”, amely a „Wunderknoten” szolgai fordítása. (Berzsenyi irtózott minden misztikus „varázs”-szótól és képzet-től.) – Megjegyzendő, hogy Berzsenyi a „hős” szót sem szerette. Helyette *hérót*, hősi helyett *héroit* használ csaknem mindenütt.^{4 6} – Végül mellékideái miatt a „jó magokat vető” jelzőt sem alkalmazta volna Somssichra, magas udvari posztján, lévén a magvetés „paraszti” foglalkozás, nem illő egy, nyilván hamarosan az arisztokrácia sorába emelkedő méltósághoz. (Somssich nemsokára grófi címet kapott.)

Ki lehet tehát a vers szerzője?

Az előbbiekből következik, hogy Berzsenyi Dániel semmiesetre sem lehetett e „próza” vers szerzője. Dehát akkor ki volt a „névtelen” költő?

A következő vonások jellemzik a vers alapján:

- Jelen volt az ünnepélyen.
- Somogyi „lokálpatriota” volt.
- Lekötelezettje (mert „hálaadó híve”) Somssich Pongrácznak.
- Gyakorlott a verselésben, különösen Berzsenyi versnemeiben.
- Berzsenyi költészetének ismerője, követője, sőt utánzója is.

Ezeknek az előfeltételeknek a birtokában, újra figyelmesen elolvastam az 1830-ban tartott beszédek, amelyek folyamán a vers szerzője

^{4 5 a}Uo. i. h.

^{4 6}*Összes Művei* (1956) 651.

„zokogni hallotta” Sárközy Istvánt; s íme a Somssich Pong. áczot üdvözlők sorában felfedeztem *Horváth József Elek* kaposvári gimnáziumi igazgató nevét,⁴⁷ aki nemcsak mint igazgató, hanem mint „a megyei oskolák”, sőt mint „a Megye Intézetje Kormányzója” üdvözölte a leköszönő alispánt.⁴⁸ Őreá valóban illett minden kritérium, amit a versből megállapíthattunk: jelen volt az ünnepélyen, hallotta a beszédek, sőt maga is üdvözölte Somssichot; egész költészetét a „lokálpatriotizmus” jellemzi (akkor is, amikor Szombathelyen, Vas megyében volt)⁴⁹, lekötelezettje az alispánnak, hiszen nyilván az ő pártfogása nélkül nem lehetett volna gimnáziumi igazgató; gyakorlott a verselésben: már 1806 óta megjelentek költeményei, s ezekben lépten-nyomon megtalálhatók a Berzsenyi-hatások, mint ez a Somssich-ódából is látható; ezenkívül a költőhöz meleg barátság is fűzte, mint erről más helyen már bővebben is szóltunk. De volt-e gyakorlata az „üdvözlő” versekben?

Igen, és pedig szép számmal vannak ilyenek költeményei között s az is jellemző, hogy majdnem kivétel nélkül *külön-külön kis füzeten* jelentette meg őket hol Szombathelyen, hol Kaposvárott, hol Pesten. (Berzsenyi sohasem volt „füzet-költő”.) Vegyük csak egyenként e *füzetcskéket*:⁵⁰

1. Nagyméltóságú és Főtiszt. Somogyi Leopold Ő Nagyságának (püspöki beiktatására) 1806 Szombathely.
2. Ugyanannak neve napjára. Uo. 1806.
3. Gróf Endrődy Kajetán Ő Nagyságának 1816. Szombathely.
5. N. T. Horváth András téti plébános úrhoz 1819. Uo.
6. Koltai Vidos István és br. Sennyei Polyxena esküvőjére 1823. Uo.
7. Méltóságos Mérei Sándor Somogy megye főispánjához. Pest 1832.
8. Méltóságos Sárdi Somssich Miklósnak, a Haza egyik munkás atyjának 1833 Pest.

Azt hisszük, ennyi elég annak bizonyítására, hogy a szerzőnek ugyancsak volt gyakorlata az üdvözlő-köszöntő versekben, amelyek főleg beiktatásokhoz, előléptetésekhez fűződnek. A Kazinczy által már korábban kárhoztatott, rossz értelemben vett „Gelengenhetisgedichte” egyik szakemberéről van szó, akinek tollából könnyedén folyt a verseszedett üdvözlő szónoklat, de ennek nyilván a Berzsenyi-féle magas-

⁴⁷ I. nyomt. 5.

⁴⁸ Az *Előszó* kifejezése.

⁴⁹ Szinnyei József i. címszó szerint.

^{49a} I. Horváth Elek Berzsenyihez írt ódáját (Új krit. kiad. s.a.)

⁵⁰ Szinnyei felsorolása

rendű költészethez semmi köze sincs. Különös figyelmet érdemel a Somssich Miklóshoz írt óda ami bizonyítja, hogy a szerző szinte „házi költője” lett a Somssich-családnak. Előbb az alnádor, aztán az országgyűlési követ . . .

Természetesen nem lehet kétségbe vonni Horváth nemes szándékát. Nem jelentéktelen emberekről szólt és sokszor igaz érdemeket zengett a niaga módján⁵¹. És az igazgatói állás, amelyhez jutott, nem tehetségtelen emberé lett. Csak el kell olvasni az 1829-ben a kaposvári gimnázium ifjúságához írt beszédét. Fenkölt gondolkodás, művelt lélek, tiszta lelkesedés: ez jellemzi őt.⁵²

A versírásban is őszinte megindulás vezette. Am kiütköznek a Somssich-ódára is jellemző gyarlóságai is. Mindenekelőtt egy-egy szótag kiküszöbölése, mint a szerencsétlen „Egyértés”-ben, nem okoz neki gondot, ha a mérték úgy kívánja. (Az „Egyértéssel” kapcsolatban meg kell jegyezni, hogy Berzsenyi *prózájában* előfordul ugyan az „egyit” ige, ám Berzsenyi rövidítései a „pergés” szolgálatában állnak, elsősorban ez a jellemző vonásuk. *Költői* szókincsében minden torzítást került.) Horváthnál azonban ily rövidítések a *mértéknek* vannak alárendelve, ha azt a mérték úgy kívánja. Így lesz a *Vigasztalni*-ből *vigaszni*, a *fitogatni* helyett *fitogatni*, a *ficánkolni*ből *fincolni*,⁵³ stb. De nem rest a létel és a vezére mintájára *folyam* helyett *folyamatot*,⁵⁴ ezt h. ezent, azt helyett *azont* írni,⁵⁵ ha a verssor úgy kívánja, s nincs elég versláb a költő szókincskészletében. – A *hála-kéz* erőltetett összetételéhez hasonlók is sűrűn előfordulnak nála: *becs-élet*, *báj-liget*,⁵⁶ *hála-adva*,⁵⁷ *Duna-túli*⁵⁸ stb. ami szintén jellemző stílbéli sajátosság. – A Berzsenyit utánzó fordulatoknak se szeri, se száma. Pl. A *Menj, menj* ünnepélyes intés *három* ódájában is olvasható a befejező strófákban.⁵⁹ A sok *örvendj*,⁶⁰ *Bátran*

⁵¹ *Titus Amália ligetében* Függeléke: *Ódák*. Szombathely 1817.

Perger ny.

⁵² Beszéde megjelent Pesten 1829. Egyetemi Nyomda betűivel.

⁵³ „Titus” stb. 27.

⁵⁴ Uo. 28.

⁵⁵ Uo. 5.

⁵⁶ Uo. 29. uo.: *báj-hangon*.

⁵⁷ Uo. 13.

⁵⁸ Uo. 27.

⁵⁹ Érdekes, hogy az 1806-ban megjelent Somogyi-ódában is: „*Menny*, kicsiny nyája, *Menny!* . . .” Majd a „*Titus*”-ban: „*Menj, Macaénás*” (1817.)

⁶⁰ Sigray Hannihoz” 47.

tekints⁶¹ (a sír mélyébe), deli kellemid,⁶² ag tölgy,⁶³ a liget ernyein stb.⁶⁴ bizonyítják, hogy sűrűn forgatta Berzsényi kötetét; de hiszen ez a szeretet és csodálat Berzsényi iránt leveleiből és a költőhöz írt verséből is kiviláglik.^{64a}

Mindez azt bizonyítja, hogy a költemény valószínűleg Horváth József Elek verse lehet, s a kéziratot nem Berzsényi „hagyatékában”, hanem Horváth hátramaradt írásai között kell keresni. Berzsényi kézíratai között nem találhatjuk meg a Somssich-ódát, mert hiszen valószínű, hogy nem is tudott róla.

MERÉNYI OSZKÁR

MADÁCH HIRLELŐJE

Az Irodalomtörténet 1975. 3. számában *Madách Hirlelője* címmel Szabó József fontos Madách-leveleire hívta fel a figyelmet. Az eredeti levél tudomása szerint a váci múzeum tulajdonában volt, „ahonnan a második világháború alatt eltűnt”. Ennek a levélnek az általa ismert, egyetlennek vélt másolatát, amely a Váci Múzeumegyesület Évkönyvében jelent meg 1911-ben, fotokópiában be is mutatja. Az éppen átrendezés alatt álló váci múzeumban megtaláltam a Szabó József birtokában levő példány testvérkiadását, sőt Sólyom Károly, jeles középkorkutatónk könyvtárában a harmadikat is. Bizonyos vagyok benne, hogy Tragor Ignác, Vác történésze egykori baráti körének leszármazottainál előbukkan még egy-két példány.

Az eredeti levél és a nyomtatott másolat összehasonlító vizsgálata bizonyítja, hogy az átíró nem a hiteles Madách-levelet adta közre, hanem annak átjavított, helyesírásában „modern” változatát.

Az évkönyvben nem esik szó arról, ki adja közre a levél másolatát. Kisparti János a titkári előszóban bejelenti „Madách Imre egy eddig ismeretlen levelét, mely Bucsek István pápai praelatus adományából került a múzeum birtokába”. Bár 1911-ben nincs Madách-évforduló, az évkönyv mégis két tanulmányt is közöl az íróról. Az elsőt Kisparti

⁶¹ Uo.

⁶² Uo. 49.

⁶³ Uo. 48.

⁶⁴ Uo. 49.

^{64a} L. az 1813-ki kiadás fogadtatását az új kritikai kiadás jegyzeteiben s.a.